

Új módszertani dimenziók és elemek az MM programban

**Labrisz Leszbikus Egyesület
és Szimpozion Egyesület**

Képzési anyag

2014.

Új módszertani dimenziók és elemek az MM programban

**Labrisz Leszbikus Egyesület és Szimpozion
Egyesület
Képzési anyag
2014.**

A képzési anyagot készítette:
Dr. Mészáros György

Szakmai lektor:
Dr. Szabó Mónika
Dr. Kiss István

Budapest, 2014. szeptember 21.

Ez a képzési és tananyag a Melegség és megismerés – egy innovatív, érzékenyítő iskolai program továbbfejlesztése című, NCTA által támogatott, 27 hónapos makroprojekt (NCTA-2013-4194-M1) keretében készült. Létrehozásán olyan szakemberek dolgoztak, akik megfelelő pedagógiai, pszichológiai elméleti és módszertani tudással, valamint nagy gyakorlati tapasztalattal rendelkeznek az LBMTQ tematika oktatási, nevelési te-repeken való megjelenítésében. A szakmai team minden tagja önkéntesként is régóta dolgozik a magyarországi emberi jogi mozgalomban.

Jelen képzési és tananyag több kipróbálási fázis után nyerte el végleges formáját. Természetesen, mint minden képzési és tananyag, ez a fejlesztés is csak értő kezekben, rugalmasan csoporthoz szabva, alakítva lesz eredményesen használható.

A szakmai team tagjai: *Dr. Mészáros György, Kövesi Györgyi, Rédei Dorottya, Virág Zsolt, Dr. Szabó Mónika, Dr. Kiss István*

1. A PROGRAMOT ÉS A KÉPZÉST ÉRŐ ÚJ KIHÍVÁSOK: A MAGYARORSZÁGI KONTEXTUS

1.1. Kihívások és megújulás

Az MM-programot sokféle új kihívás érte az utóbbi időben, amely a módszertani megújulás követelményét hozza magával. A program – indulásakor – egy olyan koncepcióra épült, amely a melegséget mint alapkategóriát, a meleg és leszbikus embereket pedig mint kisebbségi csoportot ragadta meg. A „kontaktuselmélet” megközelítését felhasználva a program a személyes találkozás erejére alapozott. Alapvetően egy olyan kontextust tartott szem előtt, amelyben a feltételezett nem meleg diákok nagy része még nem találkozott a melegséggel, meleg emberekkel személyesen. Tévhitek, prekonceptiók élnek a fejükben. A látható melegekkel való személyes találkozásnak, akik életükről mesélnek, információkat adnak át, sztereotípiá- és előítélet-leépítő hatása lehet. Ez az elképzelés állt a program háttérében, és ezért egy információátadó és storytelling-jellegű modell szerint alakították azt ki. A program mindmáig megőrizte ezt a jellegét, és egyelőre nem is tervezzük az alapmodell megváltoztatását, de az évek során szembe-sülnünk kellett azzal, hogy a kontextus sokban változott. Ennek megfelelően többször vezettünk be új módszereket a képzésünkbe és az óratartásba. Most pedig egy átfogóbb módszertani megújulást szeretnénk véghezvinni, amely, figyelembe véve a megváltozott kontextust, másfajta modellek elemeit is integrálja. A bevezetőben ennek a változó környezetnek a vázlatos leírása alapozza meg a módszertani részeket.

1.2. Az LMBTQ közösség

A változások részben az LMBTQ közösség önértelmezésének alakulásából fakadnak. A hazai kontextusban is egyre jobban kidomborodik a szexuális és nemi kisebbségek sokszínűsége. A kategóriák egyrészt kiszélesednek (pl. aszexuálisok hallatják szexuális kisebbségként hangjukat, vannak, akik queerként határozzák meg magukat), másrészt a kategóriákat megkérdőjelező, az identitáspolitikákat kikezdő queerirányzat is feltűnik a magyar mozgalomban (ami nem egyenlő a queer önmeghatározással: ez utóbbi egyfajta köztességet hangsúlyozó öndefiníciós kategória, míg a másik inkább egyfajta elméleti-gyakorlati megközelítés). Az eddigi aktivizmussal szemben sokféle kritika merül fel. Különböző szexuális kisebbségek jelzik, hogy ez idáig nem vették figyelembe őket megfelelően (transzneműek, queerek), és normatív elnyomó tendenciák érvénye-

1. A programot és a képzést érő új kihívások: a magyarországi kontextus

sültek a mozgalmon belül. Továbbá az egész, identitásokra alapozott mozgalmiságot éri kritika, sőt a politikai korrektség diskurzusát is. Ehhez kapcsolódóan többen problematikusnak ítélik, hogy a mozgalom nem ágyazódott be a hazai kontextusba, nyugati mintákhoz kötődik. Viszonya más kisebbségekhez inkább közömbös, mint cselekvő: az LGBT-mozgalom önmagába záródik. Az utóbbi felvetésekhez kapcsolható egyfajta rendszerkritikai megközelítés is, amely a „melegség” és a kapitalizmus összefonódásaira, a melegség árucikkésítésére tekint kritikusan. Jól látszik, hogy a hatalom, a rendszer, a normativitás, a kategóriák relativitásának kérdései nálunk is előtérbe kerültek ezekben az új megközelítésekben. Ezzel együtt azonban figyelembe kell vennünk egy másik dimenziót is, amely épp a kategóriák fontosságát erősíti a fenti tendenciával némileg ellentétesen. A hazai kontextusban nagyon is élnek az újabban vitatott kategóriák, az emberek használják őket. Az internalizált homofóbia és a heteronormativitás, valamint a homonormativitás jelensége tetten érhető az LGBT emberek között és a szélesebb társadalomban is, amely nagyon erősen az adott kategóriákban gondolkodik és értelmez. Ezt szintén figyelembe kell vennünk.

A Melegség és megismerés-program visszatérő kérdése ebben a kontextusban, hogy a célunk inkább a kategóriák és a normativitás megkérdőjelezése a résztvevőkben, vagy inkább alkalmazkodva a kategóriáikhoz, a „melegség” közel hozása, a meleg emberek ismerősebbé tétele. Ahogyan e fejezet bevezetőjében is jeleztük, nem törekvésünk most a program alapkonceptiójának megváltoztatása, valami teljesen új kidolgozása, amely nem is a „melegség” dimenzióját venné alapul. Inkább a normakritikus megközelítés elemeinek a beépítéséről van szó, amely egyébként jól összhangba hozható a személyes történetekre építő módszertanunkkal. A személyes történetekben gyakran látni az identitáskategóriák változását, alakulását, sokszínűségét, és maga a „melegség” mint téma behozása is egyfajta normakritikus dimenziót hordoz a hagyományos heteronormatív séma megbontásával.

Fontos, hogy az önkéntesek a tréning során maguk is szembesüljenek a normativitás és hatalom dimenzióival, tágítva az emberi jogi alapokon nyugvó képzést. Ebben a tekintetben a gender- (vagyis társadalmi nemi) alapú normakritika megjelenésének erősítése is nagyon fontos.

1.3. Módszertanok

A módszertani sokszínűség azóta sokféle más, emberi jogi neveléssel foglalkozó szervezet munkájában is megjelent (pl. Haver Alapítvány, Krétakör Színház, UCCU Egyesület stb.). A szervezetek elkezdtek együttműködni (pl. a Civil Kurázi programban), és számos elemet megismerhettünk a többi szervezet munkájából is. Ennek nyomán előtérbe került az érzékenyítés dimenziója, amely átível a különféle programokon.

1.4. Társadalmi változások

A társadalmi változások a program tíz éve alatt azt hozták magukkal, hogy ma sokkal inkább közbeszéd tárgya lett a homoszexualitás. A diákok közül többen ismernek LMBT embereket. A téma azonban ideológiailag is átítattá vált, nem csupán a tévhitekkel kell szembesülnünk, mint a múltban. Ma gyakran az az óratartók tapasztalata, hogy nagyon megosztottak a diákok. Többen kiállnak az LMBT emberek és ügy mellett, és érvelnek velünk együtt, néha esetleg védelmükbe veszik társukat, akiről tudják, hogy meleg, a másik oldalon viszont többen kifejezetten ideológiai alapon, homofób érvrendszerrel felvértezve szállnak be a vitába. A kutatások eredményei szerint is egyre jobban hat a szélsőjobb oldali ideológia a fiatalok körében; a mainstreamként beállított liberális hozzáállással szemben ez jelenik meg a lázadás irányataként. Ez sokszor új kommunikációs helyzeteket teremt a program számára. A másik fontos kutatási adat, amelyet az Ifjúság 2012 felmérés eredményei mutatnak, hogy a mostani 15–29 éves fiatal generáció rendkívül passzív, főleg a közéleti részvétel tekintetében (Székely, 2013). A kutatók el is nevezték „csendes generációnak”. Ez azt is jelenti, hogy valószínűleg a diszkrimináció és elnyomás elleni cselekvés értelmét is nehezebben látják át. A „Te gyünk ellene!” üzenetének még erősebbnek, még átütőbbnek kell lennie.

Az utóbbi évek változásai közül nem hagyható ki az internet, a Facebook, a web2.0 és általában is a médiatartalmak kiemelt jelentősége a fiatalok életében. Erre is sokkal inkább kell építenie a programnak.

A társadalmi változások miatt egyre több helyre hívják meg a programot, új terepek jelennek meg: eljutunk általános iskolákba, szakiskolákba, cégekhez is. Ezek szintén új kihívásokat jelentenek.

2. ÚJ MÓDSZERTANI ELEMEL

A fenti változások fényében a módszertani megújulás a következő dimenziókat hozza magával:

- › új módszerek a normakritikus pedagógiából;
- › új módszerek az érzékenyítés megközelítéséből;
- › reagálás a szélsőségekre és ellenállásokra;
- › az új terepekhez jobban illeszkedő módszerek.

Ezekhez a dimenziókhöz egy-egy elméleti bevezető kapcsolódik ebben a fejezetben, majd a következőben a képzésbe beépülő elemek jelennek meg. A következő fejezetben szereplő rövid, kiosztható összefoglalók segítik a képzésen részt vevőket az egyes területeket átlátni, de az elméleti bevezetőket is beépíthetik a képzők a képzési anyagba.

2.1. A normakritikus pedagógia módszertana

A pedagógia, a nevelés alapvetően értékekhez, normákhoz kötődik. Évszázadokon át erős volt az a meggyőződés, hogy a nevelés társadalmi normák mentén történik, és alapvetően azok átadásáról szól. Ezt a normatív megközelítést kezdték el megkérdőjelezni a XX. század elején a reformpedagógiák, amelyek felhívták rá a figyelmet, hogy a nevelés milyen elnyomó tud lenni, és a társadalmi szempontok mellett egyenrangúan jelenítették meg a gyermek önkibontakozásának, boldogságának szempontját is. A posztmodernhez köthető antipedagógiák még tovább mentek, és a nevelés és iskoláztatás hatalmi dimenzióját emelték ki, megkérdőjelezve a felnőttek jogát a gyermek fölötti uralomra a nevelés által, illetve az állam jogát, hogy egy embertelen intézményrendszerbe illessze be és formálja a gyermekeket. A kritikai pedagógia pedig a jelenlegi uralkodó társadalmi berendezkedés, a kapitalizmus a pedagógiára és az emberekre gyakorolt hatását leplezi le.

A normakritikus pedagógia kapcsolódik ezekhez a gondolatokhoz, de nem fogalmaz meg ilyen radikális elképzeléseket, és alapvetően inkább egy módszertani megközelítés, amelynek az elméleti alapja az a meglátás, hogy a normák egyrészt nagyon fontosak, áthatják a mindennapjainkat (az is norma, hogy ne diszkrimináljunk pl.), ugyanakkor a normák sohasem abszolút értékűek, mindig történetileg és társadalmilag beágyazottak, és számtalanszor a hatalom és elnyomás szolgálatában álltak. Ennek

fényében mindig rá kell kérdeznünk a normák mögötti társadalmi folyamatokra, érdekekre, és kritikusnak kell velük szemben lennünk, tudva, hogy akár egy pozitívnak tűnő norma is könnyen lehet rejtetten az elnyomás vagy hátrányos megkülönböztetés szolgálója. A normakritikus pedagógia legerőteljesebben a gender és szexuális orientáció témáihoz kapcsolódóan jelenik meg. Az ehhez kapcsolódó normák nagyon mélyen gyökereznek a társadalmakban, és ezek megkérdőjelezése érzékeny reakciót válthat ki a társadalom bizonyos szereplőiből.

2.2. Érzékenyítő módszerek

Az egyéni élettörténet önmagában érzékenyítő funkciót tölt be személyességéből kifolyólag. Emellett azonban az utóbbi években egyre több kifejezetten érzékenyítő jellegű gyakorlatot kezdünk el használni az óráinkon. Az érzékenyítés olyan saját élményt nyújtó, tapasztalati tanulásra építő folyamat, amely a résztvevőket valamilyen társadalmi csoport helyzetére tesz figyelmesebbé, érzékenyebbé, elősegítve az önreflexiót, amely az ehhez a csoporthoz való rendszerszintű viszonyulást állítja reflektorfénybe (sémák, sztereotípiák, előítéletek, diszkrimináció, rendszerszintű elnyomás). Ennek egyik tipikus példája az „első szerelem”-gyakorlat, amely saját élményen keresztül mutatja be, hogy egy nem heteroszexuális fiatal a társadalmi rendszer heteronormativitása miatt mit él át. A képzésen az érzékenyítő módszerek bizonyos értelemben visszahatnak, és a saját interiorizált heteronormativitásunkat hozhatják felszínre.

2.3. Az ellenállás, támadás és a szélsőjobboldali ideológiák kezelése

Az ellenállás kezelése mindig fontos téma volt a képzés során, az utóbbi időben azonban egyre inkább néhány helyzetben rendkívül erős volt ez az ellenállás, sőt támadás, amivel az önkéntesek találkoztak, másrészt, ahogyan fentebb már volt szó róla, az ellenállás és támadás sokkal inkább ideológiai alapú és a szélsőjobboldali térnyerés kontextusába illeszkedik.

Minkenberg (2009) úgy határozza meg a radikális jobboldali ideológiát, mint egy olyan politikai megközelítésmódot, amely megkérdőjelezi az emberi jogok szerepét és szembehelyezkedik a plurális és demokratikus társadalmi berendezkedés alapelveivel. Ez az ideológia egy homogén társadalom képét alakítja ki és kommunikálja, amelyben bizonyos társadalmi csoportok veszélyesként jelennek meg: a romantikusan felépített és érzékelt nemzeti egység megbontóiként. A hazai helyzet specifikumai ezen a terü-

2. Új módszertani elemek

leten továbbá, hogy ilyen társadalmi csoport a „melegek” („buzik”) is, sokszor az emberi jogok diskurzusát használva kommunikálnak a szélsőjobb politikusai (pl. „Európai jogokat Európa közepén” kampányszöveg), és hogy ez az ideológia jelenik meg az új, lázadó, radikális ideológiaként a mainstreamként értelmezett liberálissal szemben. Így ez vonzó lesz a fiatalok számára, akik közül többen elkötelezettjei lesznek ennek a radikális megközelítésnek. Ez ráadásul sokszor identitáskategóriává is válik számukra, amit fenyegetve érezhetnek, ha az ideológiát támadják meg.

Az ilyen ideológiai elkötelezettséggel szemben egy érzékenyítő program nem fogja tudni felvenni a versenyt, és nem lehet célunk, hogy ideológiai vitába keveredjünk a diákokkal. Ami fontos ebben a helyzetben, hogy – elsősorban a többi diák felé – indirekt módon kommunikáljuk az ideológia problematikusságát; anélkül hogy belemennénk a direkt vitába az érintett szélsőjobboldali fiatallal/ fiatalokkal. Fontos, hogy felmutassuk a társadalmi diverzitást és azt, hogy ez nem jelent fenyegetést egy elképzelt nemzeti egységgel szemben.

2.4. Speciális módszerek általános iskolában

Bár ma a pszichológia és pedagógia bizonyos irányzatai megkérdőjelezik a korábban felépített, rendkívül normatív „életkori sajátosságok” megközelítést, mégis fontos tényező az a kontextus, amiben egy általános iskolás van (akkor is, ha nem ragaszkodunk az életkor kategóriájához). Nem feltétlenül érettségi kérdésekről van szó, sőt: néha szembesülhetünk azzal, hogy az általános iskolások meglepő érettséggel állni hozzá bizonyos kérdésekhez. Viszont tény, hogy abban a pedagógiai környezetben, amely körülveszi őket, kevesebbet hallhattak, tapasztalhattak társadalmi kérdésekről és kevésbé várják el tőlük azt a fajta gondolkodásmódot, mint amit a középiskolásoktól: absztrakció, a jelenségek elvont értelmezése, társadalmi kérdésfelvetések stb. Ha valamilyen fejlődési folyamatot feltételezünk, akkor ezek a dimenziók még nem sajátjai ennek a korosztálynak. Ha egyénileg ez változik is – és nehéz általánosítani –, figyelembe kell venni az általános iskolai közeget, amikor ezekben az intézményekben megyünk. A gyerekeknek sokkal több konkrét példára, a mindennapi élethez kapcsolódó történetre van szükségük, és több cselekvésre, tevéleges feladatra. Fontos az egyszerű, érthető megfogalmazás, az érzelmi dimenzió és a személyes szempontok a pontos fogalmi magyarázatok helyett.

2.5. A szakiskolai közeg sajátosságainak figyelembe vétele

Újabbban többször kapunk meghívást szakiskolákba is. A magyar iskolarendszer szelektivitása miatt a szakiskolába gyakran olyan tanulók kerülnek, akiknek nemcsak rosszabb iskolai eredményeik vannak, de szocioökonómiai státusuk is alacsonyabb, a kulturális tőkájük kevesebb és kevésbé is érik el őket társadalmi érzékenyítő programok, a kritikus gondolkodást segítő pedagógiai kezdeményezések. Azokban a szakmákban pedig, ahol többségében fiúk vannak, gyakran kialakul egy munkásosztálybeli férfiaság-/férfisággép és diskurzus, aminek része a buzizás, a buziság (mint nem a férfi modellnek megfelelő, lányos viselkedés) megbélyegzése. Számos tanulmány írja le ennek a férfiaságot megerősítő, egymást húzó viselkedésnek a hatásmechanizmusát (Pascoe, 2007; Willis, 2000). Úgy működik ez, mint egy visszatérő performance. Fontos látnunk, hogy egy ilyen közegben a támadó, erőteljesen „buzizó” kommunikáció gyakran ennek a része, valamint azt is, hogy a feszültség nem feltétlenül csupán a szexuális orientációhoz kapcsolható, hanem a feltételezett és tényleges osztálykülönbségekhez is. Az önkénteseknek a középosztálybeli illemen és normán túllépő kommunikációra kell felkészülniük. A reakciók során a fiúk között különösen fontos a férfiság kérdésének felvetése, valamint az elnyomás más dimenzióinak megjelenése (amit sokszor megélnék ők maguk is).

3. A KÉPZÉSBE BEÉPÜLŐ ELEMEL

Az új dimenziók nem külön elemként épülnek be a jelenlegi képzési struktúrába. Mégis jó-nak láttuk külön dokumentumban megjeleníteni és nem a már meglévő képzési tervbe il-lesztve beírni, hogy világosan látszódjanak a megújuló elemek. A képzők az adott csoport-nak megfelelően alakíthatják a mindenkori képzési programot. Az alábbi módszerek és anyagok javaslatok arra, ahogyan ezek az elemek az önkéntesek képzésébe beépülhetnek.

3.1. A normakritikus pedagógia módszertana

Célok: A leendő önkéntesek ismerjék meg a normakritikus pedagógia alapelveit, tegyék magukévá megközelítését és legyenek képesek alkalmazni – elsősorban kérdésveteté-sekkel – az órákon.

Módszerek, gyakorlatok a képzésen:

a) Már a bemutatkozáshoz kapcsolódó gyakorlatoknál felvetjük az identitások és kate-góriák viszonylagosságának kérdését, illetve azt, hogy ezek sokszor a rendszer részeként kapnak értelmet. Felhívhatjuk erre a figyelmet a címeres gyakorlatra reflektálva, de egy lehetséges bemutatkozó gyakorlat, ami ezt kiemeli az Én csillagom/Csillag rólam-gya-korlat (ld. Melléklet: gyakorlatok).

b) Specifikus gyakorlatok

Több olyan gyakorlat van, amely a normakritikus pedagógia elveit követi, és jó arra, hogy azt jobban megértesse. Ezek egy része kifejezetten a képzésen használható, egy másik része viszont felhasználható diákokkal is (közegtől függően). Itt néhány kiemel-kedő példa szerepel, amely alapja egy később készülő gyűjteménynek elsősorban Ákesson (2009) nyomán.

(A gyakorlatok részletes leírását ld. a Melléklet: gyakorlatok részben)

- › Identitásfal
- › Tolerállak
- › A „melegség” megközelítései
- › Ki heteró, ki meleg?
- › Tégy egy lépést előre!
- › A társadalmi létra
- › Címkék
- › Találd meg!

c) Egyéb gyakorlatok során

A háromszékes gyakorlatnál az egyik kérdés vonatkozhat a monogám kapcsolatra. „Úgy gondolom, hogy szeretném megtalálni azt az egy embert, akivel le akarom élni monogám kapcsolatban az életem.”

Az állításhoz kapcsolódóan beszélgethetünk a monogámia, a nagy szerelem modelljének társadalmi felépítéséről (filmek, történetek, nevelés), és hogy milyen kihívások érik ezt. (Jó esetben maguk a résztvevők fogalmazzák meg különféle véleményeket, és indul el a beszélgetés.)

Vitagyakorlat során lehet érveket gyűjteni az azonos nemű házasság mint aktivistacél mellett és ellen. Az ellenérvek rávilágíthatnak arra, hogy egyes megközelítések szerint a melegházasság alapvetően a rendszer megerősítését szolgálja, és erős aktivista fókusz-ként különösen problémás (egy középosztálybeli igényhez kötődik). Így a résztvevők találkoznak a melegjogi megközelítés kritikájával. (Jó esetben maguk a résztvevők hoznak föl ilyen érveket. Amennyiben nem, a vezetők világíthatnak rá ilyen ellenérvekre.)

d) Az óratartás gyakorlása során

Valamelyik csoport azt a feladatot kapja, hogy a normakritikus pedagógia elveit és módszereit felhasználva tartsa az órarészletet.

KIOSZTHATÓ SEGÉDANYAG

3. A képzésbe beépülő elemek

Mi a normakritikus pedagógia?

A normakritikus pedagógia egyfajta módszertan, amelynek elméleti alapja az a meglátás, hogy a normák egyrészt nagyon fontosak, áthatják a mindennapjainkat, ugyanakkor sohasem abszolút értékűek, mindig történetileg és társadalmilag beágyazottak, és számtalanszor a hatalom és elnyomás szolgálatában álltak. Ennek fényében mindig rá kell kérdeznünk a normák mögötti társadalmi folyamatokra, érdekekre, és kritikusnak kell lennünk velük szemben. A normákra rákérdezést, kritikus hozzáállást, a hatalom és rendszer dimenzióira való rálátást mozdítja elő a normakritikus pedagógia, amely legerőteljesebben a gender és szexuális orientáció témáihoz kapcsolódóan jelenik meg. Az ehhez kapcsolódó normák ugyanis nagyon mélyen gyökereznek a társadalmakban, és ezek megkérdőjelezése érzékeny reakciót válthat ki a társadalom bizonyos szereplőiből.

Alapelvei:

- › A normák szükségesek, de mindig rá kell kérdeznünk arra, hogyan alakultak ki, milyen társadalmi folyamatok állnak mögöttük.
- › Az egyes elemeket az egész rendszer összefüggéseiben nézzük.
- › Kritikusan szemléljük a normalizáló tendenciákat (pl. egy identitás, akár a meleg identitás normává, valamiféle vonatkozási ponttá alakulását).
- › A hatalom dimenzióját észrevevesszük és megjelenítjük.
- › A kategóriákat és identitásokat mint változó és a rendszerben értelmezhető, sokszor a rendszert kiszolgáló tényezőkként szemléljük kritikusan.
- › A módszerek feladata elsősorban a normákra, rendszerre és hatalomra való rákérdezést előhívni, nem annyira a kategóriákba „beülve” elmondani, ami a kategóriához tartozik (pl. mit jelent, hogy valaki meleg, cigány, nő stb.).

Hogyan használhatom?

A normakritikus pedagógia szemléletét jól lehet használni a történetmesélés és információátadás során is az órán. Ennek akkor tudunk megfelelni, ha nem az van a fejünkben, hogy a diákok egyik nem jó normája helyett most felajánlunk egy jó normát (a *melegek elítélendők* helyett a *melegeket fogadd el* felszólítást például), hanem inkább a meglévő normák esetlegességét, társadalmiságát, elnyomó voltát jelenítjük meg, illetve a normák működésmódját. A történetmondásban ez akkor tud érvényesülni, ha azokat a pontokat emeljük ki saját történetünkéből, amelyek a normatív működést

illusztrálják, az észrevétlen heteronormát, illetve ha az információk tekintetében is felhívjuk a figyelmet a normák keletkezésére a „mi a normális?” kérdésének viszonylagosságára. Például a történetben kiemelhetem, milyen módon akarták szabályozni a környezetemben, hogy milyen legyen a párkapcsolatom, aztán ahogy kiderült, hogy a saját nememhez vonzódok, azt is, hogyan legyek meleg, és a saját történetem hogy mond ellent valamilyen normatív képnek. Vagy amikor előkerül a férfiasság, nőiesség kérdése, akkor elmondom, hogy száz éve még mi számított nőiesnek és férfiasnak, illetve hogyan választották el pl. a nőtől a politikai cselekvést a női természetre hivatkozva.

Módszerek, gyakorlatok:

A szóbeli kommunikáción túl vannak olyan gyakorlatok, amiket jól lehet alkalmazni a normakritikus módszertan jegyében. Ilyen például, ha összegyűjtjük, mit ítélünk férfiasnak és mit nőiesnek, és reflektálunk rá, miért az az egyik, miért az a másik, de sok egyéb használható gyakorlat van még. Itt néhányat sorolunk fel, ami jól használható a normák megkérdőjelezésére:

- › Ki heteró, ki meleg?
- › Tégy egy lépést előre!
- › A társadalmi létra
- › Címkék
- › Találd meg!

3.2. Az ellenállások kezelése

Célok: A leendő önkéntesek készüljenek föl a támadások és ellenállások megjelenésére, érzelmileg tudjanak távolságot tartani ezektől, és képesek legyenek a kontextus felmérésére és a megfelelő reakciókra.

Módszerek, gyakorlatok:

1. Támadó mondatok-gyakorlat (ld. Melléklet: gyakorlatok).
2. Az órátartás során megjeleníteni szimulációban nehéz helyzeteket (itt azonban ügyeljünk rá, hogy ne a legdurvábbakat hozzuk be).

KIOSZTHATÓ SEGÉDANYAG

3. A képzésbe beépülő elemek

Ellenállások és támadások kezelésének módjai

Az ellenállások és támadások részei lehetnek az óráknak, sőt a legtöbbször részei is, bár esetleg csak nagyon enyhe formában (pl. passzivitásként).

Fontos alapelvek ezek kezeléséhez:

- › Őrizd meg a *nyugalmad*, figyelj az érzelmeidre, de lépj túl rajtuk (készülj az ilyen helyzetekre).
- › Lásd, hogy nem személyesen ellened irányul az ellenállás, támadás, *ne vedd személyesen magadra*, mert az megbéníthat. (Ez más, mint amikor a kommunikációban magadra veszed a támadást, ami néha jó reakció lehet: pl. „Én utálok a melegeket!” – „Minket utálsz?”)
- › Próbáld meglátni a *mélyebb okát*, amely gyakran társadalmi, és a reakcióid is ehhez szabd.
- › Nem kell minden támadást és ellenállást figyelembe vened.
- › A cél nem a támadó vagy ellenséges tanulókkal való vita, az ő meggyőzésük, hanem *inkább a csoport többi tagjának megszólítása*.
- › *Ne menj bele ideológiai vitákba*.

Az utóbbi időben a szélsőjobboldali ideológia teret nyer a fiatalok között. Fontos látni ennek hátterét. A radikális jobboldali ideológia egy olyan politikai megközelítésmód, amely megkérdőjelezi az emberi jogok szerepét, és szembehelyezkedik a plurális és demokratikus társadalmi berendezkedés alapelveivel. Ez az ideológia egy homogén társadalom képét alakítja ki és kommunikálja, amelyben bizonyos társadalmi csoportok veszélyesként jelennek meg: a romantikusan felépített és érzékelt nemzeti egység megbontóiként. A hazai helyzet specifikumai ezen a területen továbbá, hogy ilyen társadalmi csoport a „melegek” („buzik”) is, sokszor az emberi jogok diskurzusát használva kommunikálnak a szélsőjobb politikusai (pl. „Európai jogokat Európa közepén” kampányszöveg), és hogy ez az ideológia jelenik meg az új, lázadó, radikális ideológiaként a mainstreamként értelmezett liberálissal szemben. Így ez vonzó lesz a fiatalok számára, akik közül többen elkötelezettjei lesznek ennek a radikális megközelítésnek. Ez ráadásul sokszor identitáskategóriává is válik számukra, amit fenyegetve érezhetnek, ha az ideológiát támadják meg.

Ami fontos ebben a helyzetben, hogy elsősorban a többi diák felé indirekt módon kommunikáljuk egy ilyen ideológia problematikusságát – anélkül hogy belemennénk

a direkt vitába az érintett szélsőjobboldali fiatalal/fiatalokkal. Fontos tényező ehhez kapcsolódóan, hogy felmutassuk a társadalmi diverzitást mint társadalomépítő tényezőt és azt, hogy ez nem jelent fenyegetést egy elképzelt nemzeti egységgel szemben.

Sohasem tudjuk pontosan, mi rejtőzhet egy-egy ellenálló megnyilatkozás hátterében, ezt se felejtse el. Egyik órán például egy tanuló sok kifejezetten ellenséges kérdést tett fel. Az óra után a tanára elmondta, hogy az apukája nemrég hagyta ott a családját egy férfi miatt, és ezt nehezen dolgozza fel. Érdemes figyelni arra, hogy a támadás mögött észrevegyük (amennyire lehet) a diák sebzettségét, érzékenységét stb. Nem jó letorkollni épp ezért az ellenségesnek tűnő diákokat, sőt a higgadt, megértő válasz továbbblendítheti a kommunikációt.

Az alábbiakban néhány egyszerűbb ellenállásformát és lehetséges reakciókat találsz:

Ellenállás fajtája	Ellenállás kezelésének módja	Példák
Domináns vagy túl sokat beszél	<p>Kérdezd meg a csoport többi tagját, amikor a beszélő levegőt vesz!</p> <p>Köszönd meg a hozzászólását, majd fordulj egy másik emberhez!</p> <p>Nyisd ki a beszélgetést a csoport felé!</p>	<p>Mit gondolnak erről a többiek?</p> <p>Nagyon jó gondolatok voltak ezek. Ki tudja ezt még kiegészíteni?”</p> <p>A többieknek is van ehhez hozzászólnivalója.</p>
Agresszív vagy harcias	<p>Maradj nyugodt! Kérdezd meg a csoportot a véleményéről!</p> <p>Ragadd ki a hozzászóló 1-2 gondolatát, ami mellé tudsz állni, ha lehetséges!</p>	<p>Ki osztja ezeket a gondolatokat?</p> <p>Ezek nagyon jó gondolatok. Én is így gondolom, de... A többiek is így gondolják?</p>

3. A képzésbe beépülő elemek

Ellenállás fajtája	Ellenállás kezelésének módja	Példák
Egyet nem értés vagy vitatkozás a hallgatók között	<p>Hallgassuk a vitát!</p> <p>Tisztázd a különböző véleményeket!</p> <p>Tisztázd az egyének véleményét és érzelmeit!</p> <p>Biztasd az eltérő véleményeket!</p> <p>Összegezzünk!</p> <p>Azonosítsuk be a közös vonásokat!</p> <p>Összpontosítsunk a folyamatra, ne az egyénre!</p>	<p>Egyszerre csak egy ember beszéljen, és meghallgatunk mindenkit, akinek hozzáfűzni valója van.</p> <p>Ennél a pontnál függesszük fel a vitát és nézzük meg a különböző véleményeket! Mondják el azokat, és valamilyen vitagyakorlattal pl. beszéljünk róluk.</p> <p>Úgy tűnik, X-ben heves érzelmeket keltett ez a téma. Mindannyian osztjátok X véleményét?</p> <p>Kinek van eltérő véleménye? Írjuk fel a különböző véleményeket és látásmódokat a táblára!</p> <p>Nézzük meg! Mindannyian ugyanazon az állásponton vagyunk?</p> <p>Ebben és ebben egyetértünk.</p>
Félbeszakítások	<p>Határozd meg, hogy ki folytatja!</p> <p>Kérjük meg a félbeszakítót, hogy várjon</p> <p>Kérjük meg a félbeszakítót, hogy írja le a gondolatát.</p> <p>Mutathatod is!</p> <p>Tarts szemkontaktust a félbeszakítóval!</p>	<p>Hallgassuk meg X- et, majd Y-t...</p> <p>Kérjük, várjon egy pillanatra! Ne felejtse el, amit mondani akart!</p> <p>Megtenné, hogy leírja, amit mondani akart, csak hogy ne veszítsük el?</p> <p>Emeld fel a karod és mutasd a félbeszakítóknak, hogy várjon!</p>

3. A képzésbe beépülő elemek

Ellenállás fajtája	Ellenállás kezelésének módja	Példák
Ha az előadót provokálják, kifogásolják, megkérdőjelezik a mondottakat.	<p>Kérd ki a csoport véleményét és keres támogatót.</p> <p>Azonosítsuk be a témát és az egyetértés hiányát.</p> <p>Állapítsd meg a helyzetet és kérdezd meg a csoport véleményét.</p> <p>Ismételd meg a provokáló kérdését!</p>	<p>A többiek mit gondolnak?</p> <p>Úgy tűnik, felmerült néhány kérdés a témával kapcsolatban. Beszéljük meg!</p> <p>Úgy tűnik, hogy X másképp látja a helyzetet és nem akar tovább részt venni az órán. Hogyan érez a csoport többi tagja?</p> <p>Jó kérdés. A többiek hogyan gondolják?</p>
Ha eltérnek a témától. Nem a témához tartozó dolgot hoznak fel.	<p>Összegezd!</p> <p>Jelezd, hogy hallottad, mit mondott a beszélő, azután összpontosíts újra a saját témádra.</p> <p>Jelezd, hogy eltértünk a tárgytól!</p> <p>A félbeszakítóval beszélj a szünetben.</p>	<p>A gondolat, amit eddig hallottunk ez és ez... Jól mondom? Egyetértenek?</p> <p>Hadd jegyezzem fel ezt az ötletet, gondolatot egy későbbi megbeszéléshez, de most folytassuk a megkezdett témánkat...</p> <p>Úgy tűnik, eltértünk a tárgytól. Folytassuk az eredeti témát. Térjünk vissza az eredeti témához.</p> <p>Úgy tűnik, eltértünk a tárgytól. Nem?</p> <p>Beszélhetnénk erről a szünetben? (Valóban adjunk erre alkalmat.)</p>
Ha a beszélő belezavarodik abba, amit mond.	<p>Legyél támogató. Kérj segítséget a csoporttól.</p> <p>Fogalmazd át!</p> <p>Kérdezd meg, hogyan kapcsolódik a témához, amit a beszélő mondott.</p>	<p>Jó kezdés! Ki tud hozzászólni?</p> <p>Ha jól értem, azt akarja mondani...</p> <p>Hozzákapcsolhatjuk gondolatod a vita tárgyához?</p>

3. A képzésbe beépülő elemek

Ellenállás fajtája	Ellenállás kezelésének módja	Példák
Időkorlát.	<p>Építs be megállópontokat!</p> <p>Kérdezd meg, hogy a folyamatban lévő vitát érdemes-e továbbfolytatni.</p>	<p>Hallgassunk meg két vagy több véleményt, és azután döntsük el, hogyan megyünk tovább.</p> <p>Ennyi és ennyi időnk maradt még. Hogyan akarjátok eltölteni? Tedd fel a témát egy to-do listára, és következő alkalommal vedd elő.</p>
Rossz következtetés.	<p>Mindenki véleményét hallgasd meg, és kérd ki a többiekét is.</p> <p>Találj megfelelő adatokat.</p>	<p>Ez egy vélemény. Van másik?</p> <p>Érdekes következtetés. Milyen adatokra alapozod ezeket?</p>
Nem megfelelő téma vagy egyvalakinek elszigetelt véleménye van.	Ajánld fel, hogy a témát egy másik alkalommal előveszitek (ha ez lehetséges).	Beszéljük ezt meg akkor, ha lesz időnk, hogy a mélységeit is kiemeljük.
Oldalbeszélgetés.	<p>Kérd meg a zavaró embereket, hogy figyeljenek!</p> <p>Kérd a csoport véleményét!</p>	<p>Kérem, hogy egyszerre csak egyvalaki beszéljen!</p> <p>Úgy tűnik, nektek is van hozzáfűzni valótok. Szívesen meghallgatjuk mi is. (Itt nagyon fontos, hogy ez a mondat ne rászólás legyen, mert akkor nem igazi az érdeklődés, ezt a mondatot inkább akkor érdemes elmondani, ha már kértük, hogy egyszerre egyvalaki beszéljen, és utána rákérdezzünk, hogy a témába vág-e a beszélgetés).</p>
Direkt támadás: „Ti, buzik, betegek vagytok, be kéne titeket zárni!”, „Kinyírnám az összes buzit”	Ha a mondat durva, utasítsd vissza, jelezd személyes érintettséged, és próbálj meg szövetségesekre találni abban, miért elfogadhatatlan a gyűlölet. Kezdj beszélgetést más kisebbségek elleni gyűlöletről is, de ne időzz sokat az adott mondaton, vidd tovább a beszélgetést, hiszen az ilyen beszólás legtöbbször provokáció, és uralni szeretné a párbeszédet a beszólással a diák.	<p>Ez a mondat gyűlöletkeltő, számomra elfogadhatatlan. Az én megölésemről beszélsz.</p> <p>Volt már olyan tapasztalatotok, hogy valaki gyűlöletet szított ellenetek, az ellen a csoport ellen, amihez tartoztok? Milyen csoportok ellen szítanak a társadalomban gyűlöletet? Miért? Stb.</p>

3.3. Érzékenyítő módszerek

Célok: A leendő önkéntesek ismerjék meg az érzékenyítés mint módszertan megközelítését, reflektáljanak a program érzékenyítő jellegére és ismerjenek meg kifejezetten érzékenyítő gyakorlatokat.

Módszerek: Az érzékenyítés ismertetése után bizonyos érzékenyítő gyakorlatok kipróbálása.

- › Első szerelem-gyakorlat
- › Homofóbia-vizualizáció
- › Titkom-gyakorlat
- › Tégy egy lépést előre!
- › Címkék

KIOSZTHATÓ SEGÉDANYAG

3. A képzésbe beépülő elemek

Érzékenyítés

Az érzékenyítés saját élményű, tapasztalati tanulásra épít, amelynek során a résztvevő felfedezi az adott kisebbségi csoportra nehezedő elnyomást és motivációt kap a cselekvésre.

A programunk érzékenyítő program. Ez azt jelenti, hogy a saját életünk példáin keresztül, egyes szám első személyben beszélve olyan tapasztalatot nyújtunk a résztvevőknek, amely megértetheti velük, hogy mit él át egy LMBT ember a diszkrimináció hatására a heteronormatív közegben, és ez elindítja a cselekvés felé a történetek által megszólított résztvevőt.

A megszokott módszereinken túl vannak olyan módszerek, amik különösen erőteljes saját élményt nyújtanak, és ezáltal kiemelt érzékenyítő módszereknek tekinthetők. Ezek tárházát folyamatosan bővíthetjük. Itt csak néhány példa:

- › Első szerelem-gyakorlat
- › Homofóbia-vizualizáció (csak kivételes esetben és felnőttekkel javasolt használata)
- › Titkom-gyakorlat
- › Tégy egy lépést előre!
- › Címkék

Érzékenyítő funkciót tölthetnek be bizonyos filmrészletek, jelenetek. Ezekből is folyamatosan bővülő adatbázisunkból lehet válogatni, amihez új és új ötleteket várunk.

3. 4. Speciális módszerek általános iskolásoknak

Célok: A leendő önkéntesek szembesüljenek az általános iskolás közeg speciális kihívásaival és készüljenek föl arra, hogy a közegnek megfelelő kommunikációt és módszereket használjanak.

Módszerek: Az órátartás során azt a feladatokat kapja egy páros, hogy általános iskolai közeget képzeljen el (a segédanyagot kapják meg előtte!). A szimuláció után beszéljünk róla, hogy a kommunikáció módja, a választott gyakorlat vagy előadásmód mennyire felelt meg az elképzelt közegnek.

KIOSZTHATÓ SEGÉDANYAG

Általános iskolások között:

Ami fontos:

Közhelyszerű azt mondani, hogy az általános iskolás korosztályhoz tartozó gyerekek kisebbek, kevésbé érettek, másképp kell velük foglalkozni stb. Részben igaz a közhely, de érdemes vigyázni azzal, hogy túlságosan általánosítjuk az életkori sajátosságok kérdését. Sokféle korosztály, sokféle környezet és sokféle általános iskolás van, az „érett-ségük” is nagyon különböző. Amire érdemes figyelni, hogy valóban más az általános iskolás közeg, mint a megszokottabb, ismerősebb középiskolai.

A gyerekek kevesebbet hallhattak, tapasztalhattak társadalmi kérdésekről, és kevésbé várják tőlük azt a fajta gondolkodásmódot, amit középiskolásoktól: absztrakció, a jelenségek elvont értelmezése, társadalmi kérdésfelvetések stb. A gyerekeknek sokkal több konkrét példára, mindennapi élethez kapcsolódó történetre van szükségük, és több cselekvésre, tevételes feladatra. Fontos az egyszerű, érthető megfogalmazás, az érzelmi dimenzió és a személyes szempontok a pontos fogalmi magyarázatok helyett.

Amire figyeljünk:

- › Rövid, nem többszörösen összetett mondatokban fogalmazzunk.
- › Egyszerű megfogalmazások, idegen szavak és egyfajta „értelmisségi szókinccs” mellőzése.
- › A társadalmi kérdések helyett a mindennapi és iskolai élet (annak mindennapjai egy LMBT ember életében) kerülhet előtérbe, de lehet utalni történelmi dimenziókra, hiszen ez már jelen van az általános iskolában is, a társadalom működésének kérdése azonban kevésbé.
- › A szexualitás kérdése jelen van, különösen már 7–8. osztályban, de másképp, mint a középiskolások között, könnyen tűnik vicces témának inkább.
- › Sok történet és sok feladat segít a diákok bevonódásában.

Módszerek, gyakorlatok:

Az olyan feladatok különösen jól működtethetők ebben a közegben, amelynek során a gyerekeknek cselekedniük kell: Rajzoljátok le! Gyűjtsétek össze! Rakjátok ki! stb.

Bizonyos érzékenyítő gyakorlatok is jól működhetnek, különösen, ha a csúfolódás, címkézés kérdését vesszük elő (a címkés gyakorlatot át lehet formálni általános iskolás gyerekek számára például).

3. A képzésbe beépülő elemek

Nézhetünk gyakorlatokat a Kiskompassz-kötetből is, amelyek az emberi jogok, diszkrimináció témaköréről szólnak és kapcsolhatók a LGBT-témához.

3.5. Szakiskolai közegben

Célok: A leendő önkéntesek szembesüljenek a szakiskolai közeg speciális kihívásaival, és készüljenek föl arra, hogy a közegnek megfelelő kommunikációt és módszereket használjanak.

Módszerek: Beszélgessünk a szakiskolai közeg sajátosságairól, és az általános iskolai kontextushoz hasonlóan az órátartás szimulációs gyakorlataiban jelenítsük meg ezt az elképzelt közeget, majd értékeljük az órarészletet.

KIOSZTHATÓ SEGÉDANYAG

Szakiskolában

Ami fontos:

A magyar iskolarendszer szelektivitása miatt a szakiskolába gyakran olyan tanulók kerülnek, akiknek nemcsak rosszabb iskolai eredményeik vannak, de társadalmi státusuk is alacsonyabb, a kulturális tőkájük kevesebb és kevésbé is érik el őket társadalmi érzékenyítő programok, a kritikus gondolkodást segítő pedagógiai kezdeményezések. Azokban a szakmákban pedig, ahol többségében fiúk vannak, gyakran kialakul egy munkásosztálybeli férfiaság-/férfiságkép, aminek része a buzizás, a buziság (mint nem a férfi modellnek megfelelő, lányos viselkedés) megbélyegzése. Fontos látnunk, hogy egy ilyen közegben a támadó, erőteljesen „buzizó” kommunikáció gyakran ennek a része, valamint azt is, hogy a feszültség nem feltétlenül csupán a szexuális orientációhoz kapcsolható, hanem a feltételezett és tényleges osztálykülönbségekhez is. A középosztálybeli illemen és normán túllépő kommunikációra kell felkészülnöd. A reakciók során a fiúk között különösen fontos a férfiság kérdésének felvetése, valamint az elnyomás más dimenzióinak megjelenése (amit sokszor ők maguk is megélnék).

Amire figyeljünk, ami segítség az óratervezésben, órartartásban:

- › Egyrészt mint LMBT emberek alacsonyabb státusúként jelenünk meg a fiatalok között, másrészt viszont „értelmiségiként”, órartartóként (tanári oldal) magasabb státusúként; ez a kettősség feszültségeket teremthet, ezért jó vele tisztában lennünk.
- › Kerüljük el az olyan magatartásformákat, amik erősítik ezt a státusbeli távolságot!
- › Legyünk nyitottak esetlegesen a mi kommunikációs formánktól eltérő kommunikációra: nyílt kérdések, tabuszavak használata.
- › Ezek a fiatalok nem szokták meg a gyakorlatokat, a vitát, a csoportmunkát az iskolában, ne csodálkozzunk, ha nehezen vehetők rá ilyesmire, vagy ha nem működnek jól ilyen helyzetekben.
- › A hiteles, beszélgetésre hívó hozzáállás jobban működhet, mint bizonyos módszerek, ugyanakkor jó, ha valamit a kezükbe tudunk adni, ha vizuálisan is megjelenítünk témákat (film, kép stb.).
- › A tévhitek, más kérdések kiosztása, megbeszélése hasznos lehet.
- › Gyakran lehetnek tapasztalataik az elnyomásról a diákoknak, ezekre érdemes támaszkodni.
- › A gyakorlatok közül a Tegy egy lépés előre például (egyszerűsége, kevés cselekvésigénye miatt is) valószínűleg jól alkalmazható pont az elnyomás, egyenlőtlenség témájához.

SZAKIRODALOM

- Åkesson, E. (2009) (szerk.): Break the norm. Methods for studying norms in general and the heteronorm in particular. RFSL Ungdom.
- Minkenberg, M. (2009): The Radical Right in Europe: Challenges for Comparative Research. In Strategies for Combating Right-Wing Extremism in Europe (pp. 285–327). Verlag Bertelsmann Stiftung.
- Pascoe, C. J. (2007): Dude You're A Fag: Masculinity and Sexuality in High School. University of California Press, Berkeley.
- Székely Levente (2013) (szerk.): Magyar ifjúság 2012. Tanulmánykötet. Kutatópont, Budapest. URL: http://kutatopont.hu/files/2013/09/Magyar_Ifjusag_2012_tanulmanykotet.pdf (utolsó hozzáférés: 2014. április 23.)
- Willis, P. (2000): A skacok. Iskolai ellenkultúra, munkáskultúra. Új Mandátum, Budapest.

MELLÉKLET: GYAKORLATOK

1. Csillagom/Csillag rólam

Cél: A résztvevők jobban ismerjék meg egymást, reflektáljanak saját identitásukra és arra, hogy az kontextusba ágyazott, és az interakciókban változó lehet.

A gyakorlat menete: A résztvevők rajzolnak egy hatágú csillagot; minden ághoz kell írni a személyiségüknek egy-egy szeletét, amit fontosnak tartanak. Majd mindenki odamegy a többiekhez, összehasonlítják a csillagukat, és ha valami egyezik, odaírják a másik nevét az adott tulajdonsághoz.

Ez a névtanuláshoz is jó gyakorlat, másrészt utána reflektálhatunk arra, hogy identitásunk rugalmas, és gyakran a kontextustól változik, melyik részeket akarjuk éppen kihangsúlyozni, mi az, amit fontosnak tartunk. Látszik az is, hogy igyekszünk tartozni valahová, tehát amikor egy kevésbé fontos szeletnél hasonlóság van, akkor gyakran hajlandók vagyunk egyezkedni, de csak bizonyos mértékig.

2. Identitásfal

Cél: A résztvevők szembesüljenek az identitást alakító alapvető társadalmi struktúrákkal és a társadalmi változáshoz szükséges rendszerszintű beavatkozás szükségességével.

A gyakorlat menete: Fehér alapon kivágunk téglákat és felrakjuk a táblára (falra, nagyobb fehér felületre) ezeket a következő feliratokkal:

oktatás, vallás, törvényhozás (törvények), média, patriarchátus, heteronormativitás, család, hatalom, orvostudomány (orvoslás), tudomány, fehér középosztálybeli privilégiumok, etika, vallások, egyházak, politika, kultúra, nemzet, kapitalizmus stb.

Ezután színes papírtéglákat osztunk ki a résztvevőknek, és megkérjük őket, hogy írjanak rá különböző identitásokat, ami csak eszükbe jut, amivel találkozhatnak a környezetükben. Feltesszük a fehér téglák fölé a színeseket, majd reflektálunk a résztvevőkkel a falra. Hogy lehet lerombolni? Mik a téglák? Stb.

Hívjuk fel a figyelmet rá, hogy *minden egyes címke része a normatív rendszernek*, és a színes téglákat „energiapazarlás” megcélozni, mert csak annyi fog történni, hogy ha legyűrjük őket, akkor keletkezni fog egy lyuk a falban, de attól még semmi nem fog változni, hanem helyette *a fehér téglákat kell megcélozni*, mert azok az egész társada-

lomnak alapjai, azok formálják az identitásunkat. Ha azokat sikerül megváltoztatni, akkor egy idő múlva az egész fal változni fog utána.

Aztán beszéljünk arról, hogy mit is jelent *egy fal* úgy általánosságban. Kerüljenek föl a táblára a pozitív és negatív jelzők is. Ennek fényében beszélgethetünk arról, hogy az előbb felsorolt normamegerősítő rendszereket hogyan lehet megváltoztatni (pl. a média szétválasztása a politikától, oktatásreform stb). Illetve hogy a falat nem feltétlenül jó lerombolni, mert néha a falnak pozitív funkciója van, ráadásul valahogy értelmeznünk is kell a világot (ami ugye a szimbólumokon alapszik), úgyhogy rombolás helyett a cél inkább az, hogy megváltoztassuk az összetételét.

E gyakorlatot inkább már a témában jártas vagy „idősebbekből” álló csoporttal érdemes megcsinálnunk. A képzés során ajánlott, a középiskolai órán sokkal kevésbé.

3. Tolerállak

Cél: A résztvevők szembesüljenek a tolerancia fogalmának elégtelenségével és problematikusságával.

A gyakorlat menete: A résztvevők párokban egymással szemben állnak, és azt a feladatot kapják, hogy ilyen mondatokat mondjanak: „Én tolerálom benned... Engem nem zavar, hogy... Én elnézem, hogy...” stb. Pl.: Én tolerálom, hogy barna bőroved van. Minden ilyen kijelentés után meg kell köszönni a tolerálást.

Amikor elfogynak a mondatok, arra kérjük meg őket, hogy menjenek mélyebbre, és fejtsék ki, amit mondtak. Pl.: Én tolerálom, hogy bőroved van, pedig alapvetően nem szeretem azokat az embereket, akik bőrt hordanak, de veled kivételt teszek.

Fontos beszélni utána az érzésekről, tapasztalatokról, és reflektálni rájuk. Pl. hogy valószínűleg mindenki válogatott, hogy mi az, amit egy ilyen feladatban ki lehet mondani, és mi az, amit nem. Majd térjünk ki arra, miért problémás a tolerálás és tolerálva levés. Hogyan erősít a tolerálás már meglévő hatalmi struktúrákat azzal, hogy nem azokat célozza meg, hanem a személyes viszonyulásra kérdez rá, és alapvetően úgy mutatja be a társadalmi problémákat, mint amiket egymás tolerálásával meg lehet oldani? A tolerancia koncepciója alapvetően nem a normákkal kapcsolatban teszi kérdéssé a társadalmi működést, hanem egyszerűen azt kínálja, hogy lépünk túl a (sokszor normák miatt kialakult) idegenkedéseinken, és nézzük el, ha a másik másmilyen. Ezzel pont a helyzetek és problémák mögötti normák és rendszer kérdésre tesz bennünket vakká. Az elnézés pedig nagyon gyakran lehet egyfajta kényelmes többségi álláspont is.

4. A melegség megközelítései

Cél: A résztvevők szembesüljenek azzal, hogy a melegség mint fogalom olyan konstrukció, amely sokféleképpen értelmezhető, és személyes szinten is mást és mást jelenthet.

A gyakorlat menete: Négy sarokhoz kiteszünk négyféle leírást a melegség megközelítéseiéről, és mindenkinek döntenie kell, hogy melyiket érzi magához legközelebb állónak. Először az egy adott papírhoz állók beszélgetnek egymással a megközelítésről, majd közösen a különféle megközelítésekről. A megközelítések egyoldalúsága is szóba kerülhet. A gyakorlat vezetője indítsa el a beszélgetést a kisebb csoportokban, majd pár perc után kérje meg, hogy a csoportokból néhányan fejtsék ki, miért álltak az adott leíráshoz.

(Az alábbi szövegek átírhatók más aktuálisabb értelmezésekre is.)

- › A melegség biológiai adottság. Ha valaki meleg, akkor az nem változik az élete során, és nem is lehet rajta változtatni.
- › A melegség választott identitás (önazonosság), aminek köze van az ember szexuális vágyaihoz. Az élete során változhat. A vágyakat nem lehet változtatni, de változhatnak, és az identitás is alakulhat. A választások is változhatnak.
- › A melegség egy hajlam, aminek nem ismerjük az okát, de nem is lényeges az oka, mert nem természetellenes. Megváltoztatni nem lehet, ha valaki meleg, de néha átalakulhat a személyben a szexuális orientáció.
- › A melegség (valószínűleg összetett eredetű: bio-pszichológiai-társadalmi) adottság, aminek megélése és felvállalása választás kérdése, a melegség maga azonban nem. A vágyak változhatnak, de nem megváltoztathatók.

5. Titkom-gyakorlat

Cél: A résztvevők éljék át újra a titokkal rendelkezés érzését és a titok kiderüléséhez kapcsolódó félelmet, s ezen keresztül szembesüljenek a titokkal élés nehézségeivel.

A gyakorlat menete: Mindenkinek adunk egy papírt, és megkérünk mindenkit, hogy *írja rá a papírra az egyik legféltebb titkát.* (Persze azt is közölve előre, hogy nem kell őket felolvasni vagy odaadni másnak, hogy elolvashassák.) Aztán hajtsa össze és üljön rá. Ezután kérdezzük meg a résztvevőktől, hogy milyen érzéseket keltett bennünk az, hogy leírták ezt a féltett titkot.

Ezután kérjük meg őket, hogy *a titkukat hagyják a széken, és üljenek kettővel arrébb,* majd újra megkérdezték, hogy most, hogy valaki más ül a titkunkon, mit éreznek. Ez-

után a válaszok alapján sokféle irányba el lehet vinni a beszélgetést. A képzésen résztvevőkkel beszélhetünk arról, hogy titok és szexuális orientáció hogy függ össze életünkben, és hogy valószínűleg itt ebben a közegben nem azt írtuk féltett titokként, hogy LGBT-k vagyunk, tehát ez is lehet kontextusfüggő. Iskolában beszélgethetünk arról, hogy sok ember számára a szexuális orientációja vagy nemi identitása titok, amit nem mer megosztani; vajon milyen érzés lehet az identitásom egy részét így elrejtteni?

6. Támadó mondatok-gyakorlat

Cél: A résztvevők (ez esetben mindig órartartók) megerősítése, segítése és felkészítése a támadó mondatok kezeléséhez: belső megerősítő reakciók felépítésével és lehetséges reakciók megbeszélésével.

A gyakorlat menete: Felvezetés után olyan mondatok felírása, amelyek támadásként elhangozhatnak. Annak megbeszélése, hogy milyen érzéseket kelt bennünk, majd arra reflektálás, hogy honnan jönnek ezek a mondatok, végül válaszmondatok és reakciók megfogalmazása: külön oszlopba, amit belül mondunk, belső, önmegerősítő hangként, érzésekként, gondolatokként, és amit kommunikálunk, teszünk reflektálva a diákok helyzetére.

Például:

Mondat	Belső hangok (többféle lehet)	Reakció a diákok felé
A buzik mind betegek.	<ul style="list-style-type: none"> – Nem vagyok beteg. – Ez egy elnyomó hang, amit te is magadévá tettél, sőt talán korábban én is. – Most is zavar, ha ezt mondják rólam, de tudom, hogy te ezt hallotad mindenfelől a környezetemben. – Nem zavar ez a butaság. – Ezt kell mondanod ebben a közegben, mert ez a norma itt.	Megkérdezzük a diákokat, hogy mit jelent, hogy valaki beteg. Majd beszélünk tárgyilagosan arról, miért nem sorolják a betegségek közé az eltérő szexuális orientációkat. Beszélhetünk arról is, hogyan soroltak régebben más eltéréseket is a betegségek közé (pl. balkezesség).
Legszívesebben kinyírnám a buzikat.	<ul style="list-style-type: none"> – A gyűlölet hangja ez, és visszautasítom, nekem is jogom van az élethez. – Hiába provokálsz. – Ez a legszélsőségesebb megnyilvánulás, ezt nehéz überelni, ezzel lehet uralni a párbeszédet, de továbblépek.	Itt fontos e mondat határozott visszautasítása, „magunkra vétele” (az én létemet kérdőjelezed meg). Majd érdemes a gyűlölet problémáját fölvetni és kiszélesíteni a kisebbségekkel szembeni gyűlölet problémája felé. Ha a diákok között szövetségekre lehetünk, akkor az ő felháborodásukat is bevonhatjuk a válaszba.

7. Első szerelem-gyakorlat

Cél: A résztvevők éljék át azt, hogy a heteroszexuális kapcsolatok milyen mértékű családi és társadalmi támogatást élveznek, miközben a lesbikus és meleg kapcsolatok nélkülözik azt, és sokszor láthatatlanok maradnak.

A gyakorlat menete: Jelöljünk ki két csoportot (legyen a nevük Egyes és Kettes csoport)! Az Egyes csoport tagjai képzeljék el, hogy meleg/leszbikus kapcsolatuk van, míg a Kettes csoport heteroszexuális. Ezek a kapcsolatok 18 éves korukban kezdődtek, amikor még a szülőkkel éltek. Gondoljanak akkori magukra, csak most képzeljék el, hogy a szexuális orientációjuk az, amit kaptak (ha eltérő az eredetitől, nyilván ez akkor lényeges szempont).

Ha megvannak a csoportok, jöjjenek a kérdések. Ha a csoportok igennel válaszolnak, kapnak egy pontot – ha nemmel vagy nem tudommal, akkor nem kapnak.

Olvassuk föl a kérdőívet.

Kérjük meg a csoportokat, hogy adják össze a pontjaikat (maximum 22).

Kérjük, hogy álljanak fel egymástól elkülöníthető módon a heteroszexuális és nem heteroszexuális csoport tagjai, majd kérjük meg, hogy üljenek le, akiknek 22 pontjuk volt (és visszafelé így tovább, akiknek 21, 20 stb., egészen addig, amíg nem marad állva valaki).

Általában elég egyértelmű, hogy a „meleg” diákok sokkal tovább maradnak állva, mint a heteroszexuális csoport tagjai.

Végül kérjük föl a csoportokat, hogy osszák meg egymással a tapasztalataikat a feladatról.

Buzdítsuk őket, hogy írják körül az érzéseket, amiket a kérdések megválaszolása közben éreztek.

Kérdések:

1. Tudsz beszélgetni szüleiddel vagy más rokonoddal a Gabival való kapcsolatodról?
2. Meghívhatod Gabit az otthonotokba?
3. El tudod hívni Gabit családi eseményekre, pl. születésnapok, esküvők, szilveszteri bulik?
4. A szüleid szeretettel fogadnák Gabit, függetlenül a nemétől?
5. Azok, akik tudnak a kapcsolatotokról, felkérnének-e téged bábiszitternek?
6. Szerinted a barátaid elfogadnák az új kapcsolatodat?
7. Magaddal viheted-e a párodát egy iskolai partira?

Melléklet: gyakorlatok

8. Elmesélheted barátaidnak, hogy mit csináltál a hétvégén – és kivel?
9. Beszélgetnél a szerelmi életedről egy közeli baráttal a vonaton?
10. Járhatsz kézen fogva Gabival az iskola udvarán?
11. Iskolai órákon szóba kerülnek-e a tiétekhez hasonló kapcsolatok?
12. Ha baráti társaságban vagy, megteheted-e, hogy megcsókolod/megsimogatod Gabit?
13. Könnyen találtok hozzátok hasonló párokat, ha társas programokra vágytok?
14. Biztos lehetsz abban, hogy senki sem fog bántani (se lelkileg, se testileg) a kapcsolatod miatt?
15. Beszélhetsz-e a kapcsolatodban felmerült problémákról egy pappal vagy egy vallásos ifjúsági szervezet vezetőjével?
16. Gyakran látod a tévében és a filmekben, hogy a tiétekhez hasonló szerelmi jelenségeket mutatnak?
17. Ha a kedvenc zenéid szövegére gondolsz, szó esik-e benne olyan kapcsolatról, mint a tiéd?
18. Tanáraid, edzőid vagy szüleid barátai közül ismersz-e veled azonos szexuális beállítottságút?
19. Ismersz-e tíz olyan híres magyart, akik veled azonos szexuális beállítottságúak (pop sztárok, zenészek, sportolók, politikusok, médiaszemélyiségek stb.)?
20. Tudsz-e őszintén beszélni az orvosoddal, amikor a fogamzásgátlásról tájékoztat téged?
21. Ha szükséged van rá, könnyen hozzá tudsz-e jutni a biztonságos szexszel kapcsolatos információkhoz?
22. Össze tudtok-e házasodni?

8. Homofóbia-vizualizáció

Cél: A résztvevők a saját élményű gyakorlaton keresztül szembesüljenek a homofóbia súlyos, személyes következményeivel, a személy életére gyakorolt lehetséges hatásaival. *(Figyelem! Inkább „haladó” vagy már érzékenyítő gyakorlatokhoz szokott csoporttal csináljuk meg ezt a gyakorlatot, inkább felnőttekkel. Megfelelő mennyiségű időt kell rá szánnunk. Nem tipikusan első MM-óra való gyakorlat!)*

A gyakorlat menete: A vezető a következő instrukciókat adja:

„Arra kérek benneteket, hogy átmenetileg tegyétek félre a saját emlékeiteket, és támaszkodjatok a képzelőerőtökre. Utazást teszünk az időben, és egy olyan ember életét fogjuk

végigjárni, aki meleg vagy leszbikus. A célunk annyi, hogy alapos képet kaphass a leszbikus és meleg emberek tapasztalatairól. Ez a történet a maga teljességében nem jellemző minden leszbikus és meleg ember életére, de az egyes epizódok nagyon tipikusak.

Arra kérlek, hogy a hat cetlire írd fel egy-egy dolgot a következők szerint.

- › Egy gyerekkori barát, akivel megosztottad a titkaidat.
- › Az általános iskolai legjobb barátaid.
- › Egy tárgy, amelyet tini korodban kincsként őriztél.
- › Egy hely, ahol nagyon szeretsz találkozni a barátokkal.
- › Valaki, aki nagyon közel áll hozzád, a barátod (nem szerelmed).
- › Egy cél vagy egy remény.

Ahogy hallgatod a történetet, gondold azokra a dolgokra, amiket felírtál, és próbáld átérezni, hogy milyen személyes jelentőséggel bírnak számodra.”

A vezető ezután lassan felolvassa a szöveget. A terem közepébe a felolvasás előtt vagy közvetlenül az első szöveg után helyezzen el egy szemetest (lehetőleg tiszta zsákkal, amiből később kiszedhetők a kidobott cetlik). Nem jó előbb, hogy a résztvevők ne lássák, mi fog történni pontosan.

Az egyes részek után ide kell kidobniuk a papírjaikat. Minden rész után várjon, míg a résztvevők kidobják a cetliket.

Fontos, hogy olyan légkört teremtsen az elején, hogy a gyakorlatot csöndben csinálják végig a résztvevők.

„**Menjünk vissza a kora gyerekkorba, abba az időbe, amikorról az első összefüggő emlékeid származnak.** Talán négy vagy, talán hat. Tévét nézel, az egyik kedvenc sorozatod megy. A sorozat egyik szereplőjét Gabinak hívják, akinek ugyanaz a neve, mint neked. Gabi a kedvenc szereplő a műsorban, miatta nézed. Nagyon vonzódsz Gabihoz, arról álmodozol, hogy te vagy a legjobb barátja. A műsort együtt nézed valakivel, akivel meg szoktad osztani a titkaidat. Odafordulsz hozzá, és azt mondod: »Imádom Gabit!« A másik azonban rád néz, fanciesli képet vág, és azt mondja: »De hát ez undorító!« Zavarodott vagy, ijedt és szégyelled magad. Kérlek, dobd ki a cetlit, amelyen annak a neve szerepel, akivel megosztottad a titkaidat kiskorodban. Úgy érzed, többé nem bízatsz benne.

Most már általános iskolás vagy. A vécében szokás szerint dumaparti van, itt legalább nyugi van a tanároktól. Többen beszélnek arról, hogy az egyik ellenkező nemű osztálytárs mennyire vonzó, és hogy a vécében lévő egyik gyerek iránt egyértelműen

érdeklődik. Mindannyian megegyeznek abban, hogy az illető valóban nagyon klassz, és rajtad kívül mindenki helyesel, hogy ők is így vannak ezzel. A fejedet lógatva távozol a vécéből, mert megértetted, hogy különbözöl a társaidtól, és hogy nem értenének meg. Dobd ki a legjobb általános iskolai barátaid nevét, már nem érzed úgy, hogy köztük tartozol.

Tizennégy vagy. Nagyon vártad már a középiskolát, mert remélted, hogy minden megváltozik, új barátaid lesznek, akikkel végre nyíltan beszélhetsz. Igyekszel elkerülni, hogy olyanokra nézz, akiket vonzónak találsz, mert nem szeretnéd, ha lebuziznának. Nem akard, hogy melegnek gondoljanak. A szüleid, a barátaid, a pap mind azt mondják, hogy a meleg és leszbikusok nagyon furcsák. Az összes meleg, akit a tévében láttál, vagy gonosz, vagy meggyilkolják, és ilyenkor úgy tűnik, senki sem sajnálja őket. Nem tudod, hogy mi vagy, de nem akarsz meleg lenni. Ez csak egy fázis, mondogatod, amit majd ki fogsz nőni... Egy nap a menzán megfeledkezel magadról, és rajta felejtetted a szemed valakin, akit vonzónak találsz. Persze van, aki észreveszi, és az egész kezdődik előlről. Lebuziznak a folyosón, összesúgnak a hátad mögött. Egyik nap arra érsz vissza a szekrényedhez, hogy valaki feltörte, a könyveidet ketchuppal leöntötte, és egy cetlit tűzött az ajtóra: „Halál minden buzira!” Valamit, ami nagyon fontos neked és kincsként őrizted, elloptak. Hirtelen fordul veled egyet a világ. Úgy érzed, mindenki gyűlöl, mindenki az ellenséged. Újabban sokat gondolkodsz öngyilkosságon, de nem mered megtenni. Kérlek, dobod ki a tárgyat, amelyet kincsként őriztél, már nem a tiéd.

Tizennyolc éves vagy. Sokévnnyi megpróbáltatás után végre megértetted és elfogadtad, hogy te a saját nemedhez vonzódsz, hogy ez nem beteges, nem gonosz, hanem egyszerűen így van. Ráadásul találkoztál valakivel, aki nagyon tetszik neked, és aki viszonozza az érzéseidet. Végre valaki, aki nem utasít el és nem nevet ki, nem gondolja, hogy meg kellene gyógyítani, valaki, akivel a legbensőbb titkaidat is megoszthatod, anélkül hogy ezért megvetne. Szeretnél vele jobban megismerkedni, ezért elhívod a kedvenc helyedre. Nagyon izgatott vagy, hiszen ez az első valódi randid... Amikor megérkezik, felugrasz és meg akard ölelni. Aztán észreveszed a döbbenetet az arcán, és rájössz, hogy az az oka, hogy körülöttetek mindenki titeket néz, azzal az arckifejezéssel, amit annyira utálsz. Nem maradtok sokáig, és mindketten nagyon zavarban vagytok. Kérlek, dobod ki a kedvenc helyedet tartalmazó cetlit, többé nem érzed itt jól magad.

Huszonégy éves vagy. Egy nagyon jó barátod úgy dönt, hogy meghív vacsizni, hogy megünnepeljétek a nagy napot. Már nagyon régen szeretnél előbújni neki, és mivel

a hangulat egész idő alatt nagyon jó, végül rászánod magad, és megmondod neki, hogy meleg vagy. Bejelentésedet csend követi, majd a barátod azt mondja: »Hát, rendben van, attól még a barátom vagy.« De te látod, hogy nincsen minden rendben. A barátod, akivel az előbb még oldottan csevegtél, hirtelen feszélyezett, és úgy néz rád, mint egy idegenre. Próbálsz a feszültséget egy viccel elűtni, de valami véglegesen megváltozott köztetek. Kérlek, dobd ki a kártyát a hozzád nagyon közel álló ember nevével, többé már nem számíthatsz rá.

A barátaiddal az új állásodat ünnepled. Holnap kezdesz, a sok év kemény tanulás után sikerült egy álommunkahelyen elhelyezkedni. Nagyon boldognak és erősnek érzed magad. Büszke vagy magadra, nemcsak azért, amit az iskolában elértél, hanem azért is, mert az a tény, hogy a saját nemedhez vonzódasz, nagyon sok megpróbáltatásnak tett ki az évek során, és büszkeséget érzel, amiért mindezt túlélted. A viszontagságoktól megerősödve tekintesz a jövőbe, megszabadulva azoktól a belsővé tett előítéletektől a melegekkel és lesbikusokkal szemben, melyeket az évek során hallottál. Az este során a barátaiddal egy klubban találkozol, akik mind nagyon örülnek a sikerednek. Az álmaidról és terveidről mesélsz nekik. Úgy döntesz, korán hazamész, hogy kipihent legyél az első munkanapodon. A bártól nem messze eléd lép három férfi, akinél baseballütők vannak. »Mondj búcsút az életednek, te perverz!«, mondja az egyik, és fejbe vág az ütővel. A többiek becsatlakoznak. Kérlek, dobd ki a kártyát, melyen a terveid és a reményeid vannak.»

Feldolgozás: Fontos, hogy hagyjunk időt a megszólalásokra. Készüljünk föl a legkülönbé-
lébb reakciókra: lesznek, akik esetleg sírnak, vagy láthatóan nagyon fájdalmas a gyakor-
lat számukra (fontos, hogy elmondhassák ezt, kibeszéljék), és lesznek, akik meglepően
közömbösek, akár nevetnek, illetve racionálisan elmagyarázzák, miért nem látták értel-
mét a gyakorlatnak (ennek is megvan a helye, ezekről a reakciókról is érdemes beszél-
getnünk). Fontos, hogy eljussunk a társadalmi kérdésekig a gyakorlathoz kapcsolódva.

A főbb kérdések:

- › Hogy érezted magad?
- › Voltak-e olyan reakcióid, amelyek megleptek?
- › Mit tanultál ebből a gyakorlatból?

9. Ki heteró, ki meleg?

Cél: A résztvevők szembesüljenek azzal, hogy a szexuális orientáció tulajdonításában mélyen benne vannak egyrészt azok a társadalmi, normatív képek, amelyek a férfiasághoz, nőiességhez kapcsolódnak, másrészt az ezekkel összefüggő sztereotip képek a homoszexualitásról, homoszexuális emberekről.

A gyakorlat menete: A résztvevőknek képeket osztunk ki, és arra kérjük őket, hogy válasszák ki, ki heteroszexuális, ki nem az szerintük a kép alapján. Majd beszéljünk el arról, mi alapján mondjuk ezt. Mik a férfiaság, nőiesség kritériumai a társadalomban?

Arról is beszéljünk, hogy valóban meg lehet-e mondani valakiről kép alapján a szexuális orientációját; de fontos, hogy a fókusz maradjon a normákon, amik alapján ítélnünk, és erről beszéljünk.

A gyakorlatot csinálhatjuk úgy, hogy ismert (de lehetőleg nem nagyon ismert) figurákat használunk fel, akikről aztán meg tudjuk mondani, hogy valóban hogyan határozzák meg magukat, de ez esetben a beszélgetés fókusza a „Ki meleg a hírességek közül?” irányába mehet el. Használhatunk számunkra is ismeretlen képeket, amelyekről nem tudjuk megmondani a választ. Itt valóban inkább a „Miért mondom ezt?” kérdése kerül előtérbe. A már idézett *Break the Norm*-kötet képei itt jól használhatók.

10. Tégy egy lépést előre!

Cél: A résztvevőkben az empátia fejlesztése, a társadalmi esélyek közötti különbségek megláténe tudatosítása és egy társadalmi kisebbséghez vagy kulturális csoporthoz való tartozás lehetséges személyes következményei megértésének elősegítése.

(Fontos, hogy erre a gyakorlatra és feldolgozására megfelelő időkeretet kell szánnunk, amely 30–45 perc között mozog.)

A gyakorlat menete: Készítsünk résztvevőnként egy-egy szerepkártyát. Minden résztvevő kihúz egy kártyát, amelyen egy ember néhány paramétere szerepel. Ennek az embernek a bőrébe kell bújni a mai magyar kontextust figyelembe véve. A gyakorlatvezető segíti a beleélést a következő kérdésekkel:

- › Milyen volt a gyermekkor? Kik nevelték föl, kikkel élt együtt? Milyen házban lakott? Milyen játékokat játszott?
- › Hogyan él manapság? Hol, mit dolgozik? Kikkel él együtt?
- › Milyen az életstílusa? Hol él? Mennyit keres havonta? Mit csinál, ha szabadságon van?
- › Mi zaklatja fel és fél-e valamitől?
- › Milyen terveket szövöget, milyen vágyai vannak?

Ezután megkérjük a résztvevőket, hogy maradjanak teljes csendben, amíg felsorakoznak egymás mellé (mint egy startvonalra).

Mondjuk el nekik, hogy most egy helyzeteket és eseményeket tartalmazó listát olvasunk fel.

Minden olyan alkalommal, amikor szerepük szerint igennel kell válaszolniuk az állításra, előre kell lépniük egyet. Máskülönben ott kell maradniuk, ahol állnak, és nem szabad megmozdulniuk.

Olvassuk fel a helyzeteket egyenként. Álljunk meg egy kis időre minden egyes állítás felolvasása után, hogy időt hagyjunk az előrelépésre és arra, hogy körülnézhessenek, hol állnak a többiekhez képest. Végül kérjünk meg mindenkit, hogy jegyezze meg végső helyzetét. Ezután, a szerepkártya visszagyűjtésével adjunk nekik néhány percet, hogy a csoportos értékelés kezdete előtt kiléphessenek a szerepükből.

Feldolgozás és értékelés

Kezdjük azzal, hogy megkérdezzük a résztvevőket, mi történt és mit gondolnak a gyakorlatról, majd folytassuk a beszélgetést a felmerült témákról és arról, hogy mit tanultak.

1. Hogyan érezték magukat az előrelépő/előre nem lépő emberek?
2. Azok, akik gyakran léptek előre, mikor vették észre, hogy mások nem olyan gyorsan mozognak, mint ők?
3. Érezte-e valaki, hogy voltak olyan pillanatok, amikor emberi jogait semmibe vették?
4. Kitalálták a résztvevők egymás szerepeit? (A megbeszélésnek ebben a szakaszában árulhatják el a résztvevők a szerepüket.)
5. Mennyire volt könnyű vagy nehéz eljátszani a különböző szerepeket? Milyenek képelték az általuk megjelentített személyt?
6. Tükrözte-e valamilyen módon a társadalmat a gyakorlat? Hogyan?
7. Melyek az egyes szerepekre vonatkozó emberi jogok? Mondhatja-e valaki, hogy emberi jogait megsértették vagy nem gyakorolhatta azokat?
8. Melyek lennének az első lépések, amelyekkel fel tudnánk hívni a társadalom figyelmét az egyenlőtlenségekre?

Szemponatok a moderátoroknak: A gyakorlat kezdetén, a szerep kialakításának szakaszában lehetséges, hogy néhány résztvevő azt mondja, keveset tud az eljátszandó szerephez tartozó személy életéről. Nyugtassuk meg őket, hogy ez nem számít külö-

Melléklet: gyakorlatok

nősebben, és használják képzelőerejüket, alakítsák a személyt legjobb tudásuk szerint. A feldolgozás és értékelés alatt fontos annak a megfejtése is, hogy honnan szerezték a résztvevők az eljátszott karakterrel kapcsolatos ismereteket. Személyes tapasztalatakból vagy egyéb információforrásokból (hírek, könyvek és viccek)? Biztosak-e abban, hogy a karakterrel kapcsolatos információik és képzeteik megbízhatók? Ezzel bevezethetjük azt, hogy hogyan működnek a sztereotípiák és az előítéletek.

Helyzetek:

1. Ön nincs súlyosan nehéz anyagi helyzetben.
2. Az Ön lakáskörülményei elég jók, van telefonja és televíziója.
3. Ön úgy érzi, hogy anyanyelve, vallása és kulturális hovatartozása elfogadott abban a társadalomban, amelyben él.
4. Ön úgy érzi, hogy nyugodtan kritizálhatja bárhol, akár fennhangon is a kormány tevékenységét.
5. Ön nem tart attól, hogy a rendőrség megfigyeli, zaklatja, esetleg letartóztatja.
6. Ön tudja, hogy hova forduljon tanácsért és segítségért, ha szükségét érzi.
7. Ön igényeinek megfelelő szociális és egészségügyi ellátásban részesül.
8. Ön évente egyszer el tud menni nyaralni.
9. Ön meghívhatja otthonába barátait egy vacsorára.
10. Ön úgy érzi, hogy tanulhat és gyakorolhatja az Ön által választott szakmát.
11. Ön nem tart attól, hogy megalázzhatják, megfélemlíthetik, esetleg megtámadhatják az utcán vagy a médiában.
12. Ön megünnepelheti a legfontosabb vallási ünnepeket rokonaival és közeli barátaival.
13. Ön hetente legalább egyszer elmehet moziba vagy színházba.
14. Ön nyugodt gyermekei jövőjét illetően.

Szerepkártyák:

24 éves, a szegedi orvosi egyetemre járó, arab származású lány	42 éves egyedülálló családanya, dolgozik és két gyereke van	45 éves mozgáskorlátozott férfi, csak kerekesszékel tud közlekedni	64 éves özvegyasszony, unokái külföldön élnek, barátai többsége már meghalt	14 éves roma lány, családjá már megszervezte a találkozóját a leendő vőlegényével
36 éves férfi, mérnökként dolgozik egy nemzetközi cégnél	43 éves erdélyi férfi, aki Budapesten az építőiparban dolgozik feketén	28 éves heroinfüggő művész	egy cipőgyár már nyugalmazott, 70 éves munkása	40 éves kínai piaci árus
32 éves egyedül élő meleg tanár	egy afrikai származású hivatásos labdarúgó Debrecenben	egy hatalmon lévő politikai párt tagja, vezető tisztségben	24 éves afgán menekült	43 éves hajléktalan
zsoldos katona a magyar hadseregben	állami gondozásban élő 17 éves fiú, aki még nem fejezte be a 8 osztályt	sikeres külkereskedelmi vállalat egyik tulajdonosa	a helyi bank igazgatójának 22 éves lánya/fia	középkorú prostituált

11. Címkék

Cél: A résztvevők éljék át a címkézés társadalmi folyamatát és reflektáljanak a mögöttes normatív, rendszerszerű struktúrára, amely ezt és a címkéket magukat létrehozza.

A gyakorlat menete: Kezdjük beszélgetést a címkékről a csoportban! Hogyan címkéznek minket az iskolában (munkahelyen), családban, baráti társaságban? Sokan első látásra címkével látnak el minket. Általánosakkal, mint fiú, lány, de specifikusabbakkal is, mint könyvmoly.

Ezek után kérjük meg a résztvevőket, hogy kis tapadó papírokra írjanak fel olyan címkéket, amiket rájuk szoktak aggatni emberek, akikkel először találkoznak (különböző helyzetekben). Gyűjtsük össze a cetliket és rakjuk ki őket. Beszélgessünk a címkékről. Válasszunk ki néhányat, és a vezető tegye magára. Kérdezze meg a csoportot, hogy:

- › Hogyan definiálná a címkét? Milyen a személy, aki ezt a címkét hordja? Hogyan érzékelik a csoportot a társadalomban, milyen sztereotípiákat hív elő?
- › Nők és férfiak másként jelennek meg, ha ehhez a csoporthoz tartoznak?
- › Pozitív vagy negatív a címke? Hogyan bánnak a címkét hordókkal?

A csoport tagjai is (akik akarják) magukra vehetnek címkéket, és kérdezhetik róla a csoportot. Majd elmondhatják, milyen a címkét hordani.

Érdeemes arról is beszélgetni, milyen címkék jelennek meg ritkán. Például milyen gyakran aggatjuk azt a címkét valakire, hogy heteroszexuális, fehér? Miért?

12. A társadalmi létra

Cél: A résztvevőkben tudatosuljon a társadalmi hierarchia jelenléte, a kategóriákhoz és normákhoz kapcsolódása, valamint reflektáljanak a saját kategorizálásukkal is.

A gyakorlat menete: A *Break the Norm-kötetben* szereplő képeket kirakjuk, és azt kérjük a résztvevőktől, hogy csoportokban rakják hierarchikus sorrendbe a képen szereplőket aszerint, hogy melyiküknek van több, illetve kevesebb hatalma a társadalomban. A feladat után hasonlítsuk össze a sorrendeket, és beszélgessünk a különbségekről, valamint arról, hogy miért, mi alapján soroltak bizonyos pozícióba egyes személyeket a csoportok, valamint arról, miket vitattak meg eközben. Fontos, hogy szó legyen a normák, kategóriák és hatalom viszonyáról. Valószínűleg más és más lesz az egyes képek „besorolása” (van, aki valakit gazdagnak ítél meg, valakit melegen, valaki más épp ellenkezőleg stb.), s ennek kapcsán beszélgessünk a kategorizálásunkat befolyásoló tényezőkről.

13. Találd meg!

Cél: A résztvevők szembesüljenek egyrészt a saját kategorizálásukkal, másrészt a médiareprezentáció hatalmi dimenzióival, amely a társadalmi hatalmi struktúrákat jeleníti meg.

A gyakorlat menete: A résztvevőknek hazai magazinokat adunk, és abban (a cikkekben és a képeken) meg kell találniuk az alább felsorolt kategóriába tartozó személyeket (legalább egyet) csoportban dolgozva, adott időn belül (15 perc). Fontos, hogy ne adjuk meg előre, hogy mi alapján döntsék el, hogy valaki egy adott kategóriába tartozik-e vagy sem. Ez lehetőséget teremt majd a beszélgetésre a feltételezéseinkről, illetve arra, hogy mennyiben támaszkodunk/támaszkodhatunk ebben tényekre.

A feladat után a csoportok bemutatják, kiket találtak meg, illetve egyszerűsítve a folyamatot végig lehet menni a listán, rákérdezve, kik találtak az adott kategóriába illőket, majd beszélgetést kezdeményezünk arról, hogy melyiket volt könnyebb és nehezebb megtalálni, és miért. Mi alapján soroltak be valakit egy adott kategóriába? Milyen kategóriát nem találtak, miért? Kategóriák, hatalmi tényezők, médiareprezentáció kérdései kerülhetnek itt előtérbe.

(A lista átalakítható kontextustól függően.)

Ha LGBT emberekkel (pl. képzésen) csináljuk a feladatot, akkor adhatunk melegmagazinokat is, vagy meleg és nem meleg médiatermékeket vegyesen. Ez esetben külön érdemes a „melegmédiá” diszkriminációira, szexizmusára, homonormativitására stb. irányítani a figyelmet.

Találd meg!

- › Nőies fehér nő,
- › olyan személy, aki női testben van, de nem érzi magát nőnek,
- › férfias fehér férfi,
- › látássérült személy,
- › hallássérült személy,
- › heteroszexuális férfi,
- › fekete meleg férfi,
- › fekete leszbikus nő,
- › cigány meleg férfi,
- › cigány leszbikus nő,
- › fehér meleg férfi,
- › fehér biszexuális nő,
- › cigány biszexuális nő,
- › transznemű személy,
- › bevándorló férfi,
- › bevándorló nő,
- › bevándorló meleg nő,
- › olyan fogyatékossgal élő személy, akinek nem látszik a fogyatékossga,
- › autista személy,
- › külföldi nő, aki magas pozíciót tölt be a társadalomban,
- › női politikus,
- › férfi politikus,
- › leszbikus nő, aki magas pozíciót tölt be a társadalomban,
- › meleg férfi, aki magas pozíciót tölt be a társadalomban.

TARTALOMJEGYZÉK

1. A programot és a képzést érő új kihívások: a magyarországi kontextus	5
1.1. Kihívások és megújulás	5
1.2. Az LMBTQ közösség	5
1.3. Módszertanok	7
1.4. Társadalmi változások	7
2. Új módszertani elemek	8
2.1. A normakritikus pedagógia módszertana	8
2.2. Érzékenyítő módszerek	9
2.3. Az ellenállás, támadás és a szélsőjobboldali ideológiák kezelése	9
2.4. Speciális módszerek általános iskolában	10
2.5. A szakiskolai közeg sajátosságainak figyelembe vétele	11
3. A képzésbe beépülő elemek	12
3.1. A normakritikus pedagógia módszertana	12
3.2. Az ellenállások kezelése	15
3.3. Érzékenyítő módszerek	21
3.4. Speciális módszerek általános iskolásoknak	22
3.5. Szakiskolai közegben	24
Szakirodalom	26
Melléklet: gyakorlatok	27

**Melegség és megismerés –
Egy innovatív, érzékenyítő iskolai
Program továbbfejlesztése
Projektazonosító: ncta-2013-4194-m1**

projekt partnerek: Labrisz Leszbikus Egyesület (www.labrisz.hu); Szimpozion Egyesület (melegvagyok.hu)